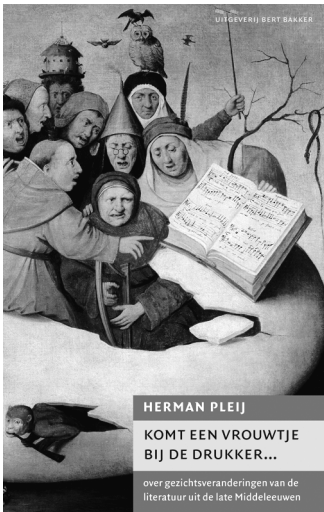

BOEKBEoordelingen

Open voor commentaar – acht essays van Herman Pleij

Herman Pleij, *Komt een vrouwtje bij de drukker... Over gezichtsveranderingen van de literatuur uit de late Middeleeuwen*. Amsterdam: Bert Bakker, 2008. 334 p. ISBN 978-90-351-3249-8. Prijs: € 29,95.

‘Meet men de waarde van een studie af aan het achterwege blijven van kritische geluiden, dan ontstaat een zeer vertekend beeld van de vooruitgang in de geesteswetenschappen. Immers, een goed boek toont zijn bruikbaarheid door de mate waarin het de onderzoekers in het veld weet te prikkelen tot commentaar, doorgaans in de vorm van voorstellen tot verfijning, herziening of zelfs van radicaal andere visies’ (p. 77). Herman Pleij maakte deze overdenking als opstap naar een artikel van hem uit 1986 over humanisten en drukpers in het begin van de zestiende eeuw. Hij refereerde ermee aan de door hem – uiteraard met het nodige voorbehoud – bewonderde studie *The Printing Press as an Agent of Change* van de Amerikaanse boekhistorica Elizabeth Eisenstein.¹ De uitspraak is echter evenzeer van toepassing op Pleijs eigen wetenschappelijke publicaties. Er zijn maar weinig hedendaagse

neerlandici wier werk aanleiding heeft gegeven tot zo veel discussie, weerlegging, nuancering en aanvulling; er zijn er ook weinig wier ideeën zo’n brede uitstraling genieten. Via een indrukwekkende reeks boeken, artikels, lezingen en publieke optredens op radio en tv zorgde Pleij ervoor dat een groot en divers publiek – en dankzij de vertaling van zijn werk in het Engels, Frans en Duits strekt dit zich uit tot ver buiten de grenzen van ons taalgebied – zich tegenwoordig iets kan voorstellen bij de weinig gecanoniseerde Nederlandse literatuur van de vijftiende en de zestiende eeuw en bij de stedelijke cultuur waaruit deze voortkwam.

Herman Pleij werd op 24 februari 2007 vijfenzestig (hij verkeert wat zijn geboortedag betreft in het voor een mediëvist niet onbetekenende gezelschap van Karel V, die in zijn werk trouwens meer dan eens opduikt). Hij verliet bij die gelegenheid de leerstoel Historische Nederlandse Letterkunde van de Universiteit van Amsterdam, het instituut waaraan hij 27 jaar lang als hoogleraar was verbonden. Een vruchtbaar

¹ E.L. Eisenstein, *The Printing Press as an Agent of Change: Communications and Cultural Transformations in Early-modern Europe*. Cambridge/New York, 1979, 2 dln.

publicist als Pleij waardig werd deze gebeurtenis opgeluisterd met de nodige publicaties. In *Helden bestaan!* weidden 44 van zijn collega's en vrienden te zijner ere uit over hun literaire helden;² het voorliggende *Komt een vrouwtje bij de drukker... Over gezichtsveranderingen van de literatuur uit de Late Middeleeuwen* bundelt acht teksten van Pleij zelf. Zes daarvan, waaronder het hierboven vermelde stuk over humanisten en drukpers, verschenen al eens eerder. Deze werden aangevuld met een bewerking van het afscheidscollege dat Pleij aan de Universiteit van Amsterdam gaf over Anna Bijns en met een tekst over zijn 'virtuele leermeester' Wytze Gerbens Hellinga.

De rode draad die door *Komt een vrouwtje bij de drukker...loopt*, is de rol van de drukpers in het literaire leven van de late middeleeuwen en de vroegmoderne tijd, een onderwerp dat Pleij naar eigen zeggen al een leven lang bezighoudt. Doordat de selectie rond één specifiek thema is gemaakt, ontstaan er onvermijdelijk overlappingen tussen de verschillende artikels. Bij doorlopende lectuur van de verzameling komt dat soms wat storend over. Toch is deze insteek in de eerste plaats verhelderend. Hij creëert niet alleen samenhang in de bundel, maar doet ook een onderliggende eenheid oplichten in de verschillende boeken die de Amsterdamse literatuurhistoricus tijdens de voorbije vier decennia publiceerde. Het waren namelijk hetzelfde soort eenvoudige volkstalige drukjes die het uitgangspunt vormden van zijn studies over vastenavondtradities en de omgekeerde wereld in *Het gilde van de Blauwe Schuit* (1979), over stadscultuur en burgermoraal in *De sneeuwpoppen van 1511* (1988) en over middeleeuwse fantasieën rond Luilekkerland in *Dromen van Cocagne* (1997). Pleijs fascinatie voor vroeg drukwerk verklaart ook waarom hij als specialist van de Nederlandse letterkunde van de vijftiende en zestiende eeuw relatief weinig heeft geschreven over het fenomeen dat het literaire bedrijf tijdens die eeuwen beheerste, namelijk de kamers van retorica. De rederijkers konden weinig enthousiasme opbrengen voor de in hun ogen armzalige en op vluchtige roem gerichte producten van de vroege drukpers, terwijl de drukkers van hun kant geen brood zagen in de elitaire letterkundige oefeningen van de gezellen van retorica.

De huidige verzameling geeft de lezer op een heldere en altijd onderhoudende wijze inzicht in de effecten van de introductie van de drukpers in de Nederlanden. Het is een van Pleijs grote sterkten dat hij met betrekking tot zijn onderwerp schijnbaar voor de hand liggende vragen weet te stellen waar desondanks nog maar weinig is over nagedacht. Zo beschrijft de auteur niet alleen de brede evolutie van het vroege drukkersbedrijf, van de experimenten met religieus-didactisch oogmerk in het Noorden naar de meer op commerciële motieven gegroundveste doorbraak in het Zuiden, maar hij vraagt zich bijvoorbeeld ook af wat er gebeurde met de teksten eens die van de persen waren gekomen: waar, door wie en op welke manier werden boeken aan de man gebracht? waarom kocht men een bepaalde tekst? hoe las men die? waren sommige werken meer geschikt om in stilte te worden gelezen en andere om te worden voorgedragen? had de manier waarop een tekst werd geconsumeerd invloed op de presentatie ervan? De Amsterdamse literatuurhistoricus overschrijdt bij de behandeling van deze vraagstukken vaak de grenzen van het domein van de Nederlandse letterkunde als zodanig en verwerkt met kennis van zaken materiaal in het Latijn, Engels, Duits en Frans in zijn betoog.

² M. Mathijssen, H. Brinkman & J. Jansen (ed.), *Helden bestaan! Opstellen voor Herman Pleij*. Amsterdam, 2008.

Pleij's streven naar het vinden van nieuwe, maar daarom niet noodzakelijk verzochte benaderingen van zijn onderzoeksmateriaal is een gevolg, zo kan uit het laatste essay in de bundel worden opgemaakt, van zijn bewondering voor Wytze Gerbens Hellinga (1908-1985). Met zijn voorganger aan wat destijds de Gemeente-Universiteit van Amsterdam heette, deelt de auteur ook de overtuiging van het belang van de fantasie in het wetenschappelijke bedrijf, volgens Hellinga 'een onontbeerlijk instrument voor de onderzoeker, daarmee moest men de grenzen zoeken en verkennen van de mogelijkheden die er voor de interpretatie bestonden' (p. 296). Wat dit gebruik van de fantasie concreet inhoudt, wordt mooi geïllustreerd door het stuk over Anna Bijns. Daarin neemt Pleij de lezer vijf bladzijden lang mee naar het atelier van de Antwerpse drukker Jan van Doesborch. Hij laat ons getuige zijn van een geanimeerd twistgesprek tussen de drukker en, zo wordt gesuggereerd, Anna Bijns zelf, over het vrouwonvriendelijke karakter van enkele van de producten van de eerste. Pleij baseert zich voor zijn evocatie op een korte dialoog die als proloog werd opgenomen in Van Doesborch's *Dat Profijt der Vrouwen* (ca. 1530). Of we in het 'vroukijn' dat daarin wordt opgevoerd ook inderdaad de Antwerpse dichteres mogen herkennen, is verre van zeker. Pleij geeft ook nauwelijks argumenten om deze identificatie te staven. Maar de suggestie opent wel fascinerende denkpijpen, over de positie van de vrouw in de stedelijke en literaire cultuur, het biografisch gehalte van rederijkersteksten en de geboorte van de moderne auteur.

Het essay over Bijns preludeert op een boek dat Pleij aan het schrijven is over het leven en werken van deze dichteres te Antwerpen. *Komt een vrouwtje bij de drukker...* kijkt daardoor passend niet enkel achterom, maar ook vooruit. Ondanks zijn pensionering uit het academische bedrijf blijkt Pleij immers nog vol schrijf- en onderzoeksplannen. Moge hij ons met zijn werk nog heel lang prikkelen tot commentaar, verwijzing, herziening en radicaal andere visies.

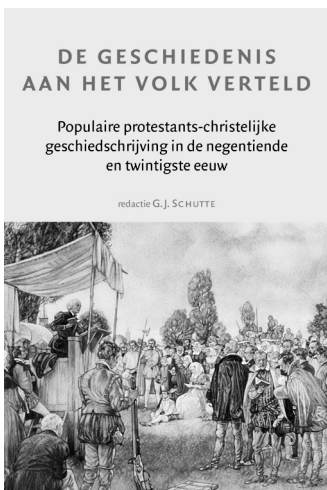
SAMUEL MAREEL

Rijksuniversiteit Groningen

Een protestants-christelijke geschiedenis onthuld?

G.J. Schutte (ed.), *De geschiedenis aan het volk verteld. Populaire protestants-christelijke geschiedschrijving in de negentiende en twintigste eeuw*. Hilversum: Verloren, 2008. 204 p., ills. ISBN 978-90-87040-32-1. Prijs: € 19.

De herwaardering van nationale geschiedenis heeft in het proces van natievorming in de hele negentiende en het begin van de twintigste eeuw een belangrijke rol gespeeld. De grote namen van Wagenaar, Groen van Prinsterer en Fruin vormen slechts het topje van de piramide van de geschiedschrijving; daaronder zitten tal van auteurs uit deze periode die langzaam maar zeker in de vergetelheid zijn geraakt. Het doel van de bundel *De geschiedenis aan het volk verteld* is de geschiedschrijvers uit protestants-christelijke hoek te herwaarderen omdat, zo schrijft redacteur G.J. Schutte in zijn 'Ten geleide', 'hun betekenis ten onrechte gewoonlijk [wordt] onderschat' (p. 8). Het volk luisterde in die tijd meer naar de historici beschreven in deze bundel dan naar de mannen die met hun geschiedschrijvend werk wél tot de canon zijn gaan behoren. Alle in deze bundel besproken figuren hadden minstens één ding

gemeen: '[ze] hadden in hun tijd en omstandigheden zin, voorbeeld en belang van de historie herkend. [...] Zij wisten, dat heden, verleden en toekomst meer is dan een reeks opvolgende momenten in de tijd', aldus Schutte (p. 14). Negen hedendaagse academici, overwegend historici en neerlandici, beschrijven het leven en werk van tien vergeten geschiedschrijvers, om op die manier te reconstrueren wat het volk in die periode over de geschiedenis van de natie te weten kwam.

Dat is een mooi streven, want als we spreken en schrijven over nationaal besef en natievorming, dan willen we ook weten wat er aan kennis over de nationale geschiedenis in de hoofden van de mensen zat. J. de Gier schrijft over de relatie tussen Nicolaas Beets en de historische roman. Een ongewone combinatie, want Beets schreef geen historische romans. Wel spoorde hij mevrouw Bosboom-Toussaint aan er een te schrijven – *Een kroon voor Karel den Stouten* uit 1842 namelijk. En er is de recensie van *De roos van Dekama* van Van Lennep, die Beets weliswaar niet schreef, maar wel bijna. Bakhuizen van den Brink herschreef namelijk de door *De Gids* afgekeurde inzending van Beets zeer grondig, maar volgens De Gier 'zal Beets zich grosso modo wel hebben kunnen vinden in de kritische recensie van Bakhuizen', al is het 'een probleem bij deze reconstructie om vast te stellen *wat* nu precies in de gepubliceerde recensie uit Beets' pen afkomstig is' (p. 96-97). De Gier wordt pas overtuigend bij het aanwijzen van de invloed van Walter Scott, de koning van de historische roman, op Beets' literaire werk. Maar wat is er daardoor aan nationale geschiedenis bij zijn lezers blijven hangen?

Een andere bijdrage gaat over Gilles Schotel. De ondertitel van het stuk geeft aan dat hier de centrale vraag is of Schotel cultuurhistoricus was, of gewoon liefhebber van geschiedenis. Hij was het beide, concludeert de auteur A. Vroon, en het eerste predicaat verdient hij op basis van zijn brede kennis en doorwrochte werk over de zeventiende eeuw. Hoe populair het werk van Schotel was, en wat zijn invloed was op bijvoorbeeld het onderwijs, blijft in deze bijdrage schimmig. Wel lezen we over de levensloop van Schotel, zijn liefde voor kloosters en kastelen en de problemen bij het opvoeden van zijn kinderen.

In de meeste bijdragen van deze bundel is de invloed van de vergeten geschiedschrijvers niet of nauwelijks belicht. Oplages en herdrukken van hun werk worden regelmatig genoemd, maar door gebrek aan betekenis en vergelijkingsmateriaal blijven de getallen in de lucht hangen. De biografische gegevens krijgen veel aandacht maar verhelderen weinig van de rol die de geschiedschrijvers in hun tijd hebben gespeeld. Dat geldt ook voor de bespreking van hun werk, waar sommige auteurs regelrechte historische uitgijvers begaan door zelf het werk van hun onderwerp te gaan beoordelen. Dit doet bijvoorbeeld Jacob van Sluis in zijn bijdrage over Balthasar Bekkers biograaf Diest Lorgion. Deze wenst volgens Van Sluis weliswaar 'geen romancier te zijn, maar honderden pagina's met personages die altijd een "flat character" blijven behouden maakt het verhaal saai, bovendien leidt het ongewild tot raadsels'

(p. 85). In de conclusie schrijft Van Sluis dat ‘een moderne biograaf niet snel de gehanteerde methode van Diest Lorgion zal navolgen’ (p. 88). Iets dergelijks doet ook Vroon in de genoemde Schotelbijdrage als hij schrijft dat ‘Schotel moeite had met de scheiding tussen hoofd- en bijzaken. Hij vermeldt veel zaken waarvan men zich kan afvragen wat die met het onderwerp te maken hebben’ (p. 55). Met deze manier van recenseren gaan de auteurs voorbij aan wat ze zouden moeten doen, namelijk onderzoeken hoe de teksten en hun schrijvers functioneerden in de tijd dat ze daadwerkelijk nog een functie hadden.

Er zijn gelukkig uitzonderingen. Want behalve dat we uit de bijdrage van G.J. Schutte leren dat de ‘bekende kinderschrijver’ P.J. Kloppers een muzikale man was, die een zangkoor dirigeerde en liederen publiceerde, geeft Schutte aan in welke christelijk-historische traditie Kloppers stond. Daarmee krijgt het betoog niet alleen diepte, maar krijgt de rol van de protestants-christelijke geschiedschrijving in de negentiende eeuw ook een gezicht. Het ‘drievoudig snoer God, Neerland en Oranje’ (p. 111) was leidend in de opvatting die ook Kloppers deelde. Deze was gebaseerd op de idee van Nederland als gereformeerde natie, ontstaan in de opstand tegen Rome en Spanje, en geleid door Oranje. Iets vergelijkbaars vinden we ook bijvoorbeeld bij Hans Ester in zijn verhaal over schrijver Louwrens Penning. In Pennings werk herkent Ester een samensmelting van de verhalen over de verlossing door Jezus Christus en de strijd van de geuzen die vochten voor hun ware godsdienst. Een dergelijke analyse onthult de invloed van het protestants-christelijke denken binnen de geschiedschrijving, en daar was het – als we de flaptekst en de inleidende teksten moeten geloven – in deze bundel toch om begonnen.

JANNEKE WEIJERMARS
Universiteit Antwerpen

Schipperen tussen *mimesis* en *poiesis*?

Doriane Sansterre, *Oeverloze zielen. Subject en object in de Nederlandse psychologische roman omstreeks 1890-1900*. Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, 2007. (Studies op het gebied van de moderne Nederlandse literatuur, 10). 211 p. ISBN 978-90-72474-70-4. Prijs: € 18.

Over het Europese naturalisme, een van de dominante stromingen in de meeste westerse literaturen rond de eeuwwisseling (1880-1910), zijn al heel wat studies verschenen. De meningen zijn verdeeld over wat het precies is dat de verschillende nationale varianten van het bredere Europese naturalisme bindt. Sommige literatoren beargumenteren dat de specifieke verhaalstof het belangrijkste element is wanneer men op zoek gaat naar een definitie van *de* naturalistische literatuur. In het naturalisme wordt er gefocust op de sociaal en/of geestelijk zwakkeren. In andere studies gaan dan weer stemmen op om aan de elementen van erfelijkheid en determinisme een sleutelrol toe te kennen. De hoofdpersonages hebben hun zwakkere gestel overgeërfd van hun voorouders of het armoedige milieu waaruit ze stammen, bepaalt hun weinig rooskleurige levensloop. Ook wordt er in dit verband vaak gerefereerd aan *Le roman expérimental* (1879), het bekendste manifest van de bekendste

theoreticus van het naturalisme, Emile Zola. In dit essay verdedigt de meester van Médan de these dat de moderne literatuur een wetenschappelijk experiment zou moeten zijn. De schrijver zou te werk moeten gaan volgens de principes van de exacte wetenschappen. In de recente studie *In het spoor van Emile Zola. De narratologische code(s) van het Europese naturalisme* (2006) beargumenteert Pieter Borghart echter op een overtuigende manier dat het *tertium comparationis* van de Europese naturalistische literatuur moet worden gezocht in de gematigde essays *Le naturalisme au théâtre* (1879) en *Du roman* (1878-1880) van Zola. Hierin pleit hij voor een zo objectief en zo exact mogelijke beschrijving van welk aspect van de hedendaagse wereld dan ook. Aan de hand van narratologische theorieën geeft Borghart dit uitgangspunt

van Zola een literatuurwetenschappelijke invulling die werkbaar blijkt te zijn om de nationale varianten van het bredere Europese naturalisme te benaderen. Zola's idee van een wetenschappelijke beschrijving van om het even welk aspect van de contemporaine wereld komt inderdaad steeds terug in vele studies over het naturalisme en ook de naturalistische auteurs uitten niet zelden een mimetische poëtica, een realiteitsclaim. Sprekend in dit verband is de reactie van Cyriel Buysse toen hij door de conservatieve, katholieke kritiek werd beschuldigd van pornografie wegens de talrijke verkrachtingsscènes in *Het recht van de sterkste* (1893). Hij verdedigde zich en stelde dat hij slechts de waarheid had getoond.

De studie van Sansterre daagt de stelling dat naturalistische literatuur de werkelijkheid objectief tracht te beschrijven uit. Sansterre doet dit via de analyse van vier romans die traditioneel als naturalistisch worden beschouwd: *Een liefde* (1887) van Lodewijk van Deyssel, *Eline Vere* (1889) van Louis Couperus, *Zuster Bertha* (1891) van Arnold Aletrino en *Van de koele meren des Doods* (1900) van Frederik van Eeden. Haar belangrijkste boodschap is dat de pathologische figuren in deze romans, die met de realiteit in botsing komen, niet op die buitenwereld reageren en er op hun beurt ook niet door bepaald worden, terwijl dat volgens de naturalistische mimetische poëtica wel wordt verwacht. Integendeel, de verhaalwerkelijkheid (de andere personages, plaatsen, voorwerpen en gebeurtenissen) is opgebouwd naar de psyche, het zielsleven van de pathologische hoofdpersonages. Het *subject*, de innerlijke problematiek van het hoofdpersonage, bezit met andere woorden een scheppende kracht voor de overige verhaalcomponenten, het *object*. In de inleiding bespreekt Sansterre hoe de Nederlandse naturalistische auteurs zich van meet af aan grotendeels hebben gekeerd tegen de experimentele methode. Aan de hand van studies van onder anderen Romain Debbaut, Yves Chevrel, Henri Mitterand en Jean Bessière beargumenteert ze systematisch dat de Nederlandse naturalistische auteurs (het Vlaamse naturalisme komt, op een enkele verwijzing naar Stijn Streuvels na, niet aan bod), en in feite ook al de Franse, het niet kunnen laten om de verhaalstof te stileren, om creatief en artistiek om te gaan met de verhaalwerkelijkheid, om zich dus te begeven richting *poiesis*, wat volgens Sansterre haaks zou staan op het ideaal van objectiviteit, van *mimesis*.

Sansterre merkt verder op dat er ook in het symbolisme en het decadentisme een wisselwerking optreedt van subjectivisme en objectivisme. Ze rondt de inleiding af met de literair-historisch interessante opmerking dat de romans die ze zal bespreken in feite psychologische romans zijn omdat de romanelementen grotendeels verwijzen naar het psychische drama van de hoofdfiguren. Het leeuwendeel van de studie bestaat uit tekstanalyse van de eerder genoemde romans. Sansterre levert enkele rake en originele interpretaties van deze romans, die toch al goed bekend zijn in de literatuurstudie. Haar casestudy's bestaan vooral uit *close reading*, hier en daar wordt er wel een beroep gedaan op secundaire literatuur. In de slotbeschouwingen confronteert Sansterre de manier waarop in de vier romans een brug wordt geslagen tussen subject en object. Interessanter is echter dat ze hier opnieuw een kritische positie inneemt in het veld van de Nederlandse literatuurgeschiedenis. Ze legt uit hoe in de vier romans procedés aan het werk zijn die later in de Nederlandse psychologische romankunst, waarin de kloof tussen subject en object steeds nauwer wordt, nog verder worden uitgebouwd. Op die manier lijkt ook de afstand tussen romans die traditioneel als naturalistisch worden beschouwd en de literatuur van enkele decennia later kleiner dan oorspronkelijk gedacht.

Sansterre sluit een mimetische weergave in de door haar onderzochte romans niet volledig uit. Zo merkt ze op dat in de verhalen de logica van het determinisme en de chronologie worden gerespecteerd, dat aan milieu en decor een soort van (schijn-) objectieve waarde wordt toegekend en dat nevenpersonages een apart bestaan wordt verleend. Dit uitgangspunt van wat *mimesis* voor naturalistische literatuur precies kan inhouden, is wellicht te eenvoudig en doet afbreuk aan de complexe manier waarop deze literatuur vaak net via narratieve strategieën gekenmerkt wordt door referentiële waarde. Wanneer men de literaire ziektegeschiedenissen die worden verhaald in naturalistische romans als bijvoorbeeld *Een liefde* en *Eline Vere* plaatst naast de contemporaine wetenschappelijke pathologische gevalstudies van bijvoorbeeld de bekende Franse arts Charcot, dan kan men niet anders dan toegeven dat *poiesis* ook in deze wetenschappelijke werken de *mimesis* net ondersteunt. *Mimesis* en *poiesis* hoeven mekaar dus niet per se uit te sluiten. En indien ze dat wel zouden doen, zoals dat door Sansterre blijkt te worden verdedigd, dan ondermijnt ze door haar bespreking van de poëtische intenties van de naturalisten in de inleiding de relevantie van de rest van haar studie. Bovendien moet Sansterre op bepaalde plaatsen zelf toegeven dat haar these dat het *object* in de door haar geanalyseerde romans bepaald wordt door het *subject* niet altijd overeind blijft. Zo worden de melancholische stemmingen van de hoofdpersonages inderdaad niet zelden door de buitenwereld veroorzaakt en zaken als milieu en erfelijkheid spelen zeer vaak een centrale rol in de constructie van de persoonlijkheid van de personages. Ook voor de sociaal-naturalistische literatuur, waarin lompe en soms kwaadaardige boeren geschetst worden in hun erbarmelijke werkomstandigheden en die in tegenstelling tot de pathologisch-naturalistische romans niet in de studie aan bod komt, is het nog maar de vraag of de these van Sansterre stand houdt. Verder is het een gemiste kans dat een studie die de mimetische weergave in de Nederlandse naturalistische literatuur problematiseert nergens verwijst naar het boek *Het verloren paradijs. De literatuur en de cultuur van het Nederlandse fin de siècle* (2001) en de vele artikelen waarin Mary Kemperink de representatie van de psychische en de sociale realiteit in deze literatuur onderzoekt. Tot slot roept de studie van Sansterre een aantal vragen op die ze spijtig genoeg onbeantwoord laat. Ten eerste is het onduidelijk of de conclusies voor de vier centrale

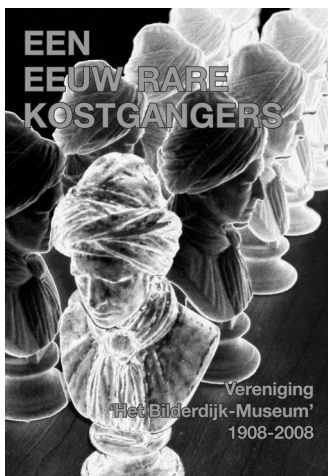
romans in haar studie ook moeten worden doorgetrokken naar andere naturalistische literatuur en zo ja, wat er dan met de stroming van het naturalisme moet gebeuren. Is deze stroming nu een overbodige categorie geworden of moet ze slechts genuanceerd worden?

Kortom, het interpretatieve werk van Sansterre dat de deur opent naar een literair-historisch debat is zeker verdienstelijk te noemen, maar een genuanceerder opvatting van referentiële waarde in de naturalistische roman, ondersteund door een theoretisch kader, is vereist om de teksten van deze stroming recht te doen.

ELKE VAN NIEUWENHUYZE
Universiteit Gent

Een hommage aan Bilderdijk

Marinus van Hattum, Monique van Rooijen, Joris van Eijnatten & George Harinck (ed.), *Een eeuw rare kostgangers. Vereniging Het Bilderdijk-Museum 1908-2008*. Amstelveen: EON Pers, 2008. 320 p., ill. ISBN 978-90-77246-24-5. Prijs: € 25.

‘Het mooiste was eigenlijk de pauze. De toenmalige secretaresse liep met een koektrommeltje tussen de aan hun koffie nippende dames en heren rond. Zij klapte dat open en je mocht er één koekje uitnemen, daarna ging het deksel weer toe’. Zo herinnert zich de emeritus-hoogleraar Willem van den Berg zijn eerste kennismaking met de vereniging ‘Het Bilderdijk-Museum’. Er hing een ‘devote, uiterst irenische sfeer’ en het ging er wat kneuterig, maar vreedzaam aan toe. Een artikel van Jacob Smit uit 1957 over de kosmische zelfvergroting van de dichter Willem Bilderdijk had bij Van den Berg de interesse voor de dichter en de vereniging gewekt. Vijftig jaar later is de koekjstrommel verdwenen, maar de vereniging is allerminst ingeslapen: door tal van activiteiten houdt zij de herinnering aan een van de meest bewonderde én

omstreden Nederlandse dichters levend. De vereniging organiseert jaarlijks een symposium, geeft een eigen tijdschrift uit, editeert dichtwerk en briefwisselingen en beheert een museum annex bibliotheek aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

Ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de vereniging in 2008 is een fraai geïllustreerd jubileumboek verschenen. De bundel bevat zestien bijdragen en is een must voor alle liefhebbers van verenigingsgeschiedenis, omdat hij zoveel verschillende facetten ervan dekt. De bundel opent met een bijdrage van Jan de Bruijn over de Bilderdijk-herdenking van 1906, die de aanleiding voor de oprichting van de vereniging vormde, en eindigt met een nabeschuiving op de bijdragen door de huidige voorzitter van de vereniging, Joris van Eijnatten. Daartussenin staan artikelen over onder meer de bestuurders en de leden, de verenigingscorrespondentie, het

tijdschrift, de relatie tot concurrerende verenigingen, de symposia en de openbare herdenkingen. Een apart cluster vormen de bijdragen over de veranderende waardering in de loop der tijd voor Bilderdijk als dichter, taalkundige en geschiedkundige. Hoewel de meeste auteurs ook actieve verenigingsleden zijn, staat dat een kritische zelfevaluatie niet in de weg.

Zoals elke vereniging is ook Het Bilderdijk-Museum wel eens geteisterd door intriges en conflicten. Een van de hevigste botsingen wordt met smaak verhaald door Joost Kloek. Aanleiding was een publicatie van literatuurhistoricus en verenigingslid Martien de Jong, waarin hij een nieuwe interpretatie van een van Bilderdijks meest bewonderde gedichten gaf, namelijk 'Gebed' uit 1796. Hij beargumenteerde dat Bilderdijk in deze tekst God om vergeving vroeg voor zijn buitenechtelijke liefde voor Katharina Wilhelmina Schweickhardt. De Jong had zijn interpretatie willen staven met gegevens uit hun correspondentie, maar dat was hem verboden door het bestuurslid Jacobus Wille. Deze werkte aan een integrale uitgave van Bilderdijks brieven en hield het belastende materiaal liever in eigen beheer. Na het overlijden van Wille in 1964 publiceerde De Jong nogmaals zijn gewraakte interpretatie, maar nu voorzien van de nodige bewijsplaatsen uit de briefwisseling. Daarop escaleerde de zaak. Week- en dagbladen wijdden zelfs commentaren aan de 'achterkamertjespolitiek' van de vereniging.

Intrigerend is ook de bijdrage van Pim van Oostrum over de verenigingscorrespondentie. Smakelijke citaten onthullen kleinere en grotere beslommingen die het bestuur hebben bezig gehouden. Onder de correspondenten treffen we veel bekenden. Zo blijkt Boudewijn Büch als promovendus contact te hebben gezocht met de secretaris om zijn Bilderdijkcollectie te completeren en zo meer inzicht te krijgen in Bilderdijk als opiumgebruiker. Gjalt Zondergeld schreef een boeiend artikel over de concurrenten van het Bilderdijk-Museum. In 1931 werd naast de vereniging het Bilderdijk-Comité opgericht met August Heyting als voorzitter. Ten behoeve van de herdenking van Bilderdijks honderdste sterfjaar wist dit gezelschap maar liefst 474 leden aan zich te binden, waaronder veel schrijvers. Uit het Bilderdijk-Comité vloeide het Haagse Genootschap Willem Bilderdijk voort met opnieuw Heyting als voorman. Hij wist weer veel personen aan te trekken, maar zijn pro-Duitse en fascistische houding deden het ledental snel dalen.

Een rode draad door het boek vormt de terugkerende wens om Bilderdijk te populariseren in het Nederlandse taalgebied. Steeds weer hebben de herdenkingscomités en de vereniging geworsteld met de vraag hoe ze een zo breed mogelijk publiek konden aanspreken. De meest extreme suggestie kwam in 1954 tijdens een bestuursvergadering ter tafel, zo schrijft Marinus van Hattum in zijn bijdrage. Een bestuurslid deed toen het voorstel een polygoon-film te maken, maar zijn plan werd direct afgeschoten door de penningmeester: 'Het is toch àl te gek, dat men van Bilderdijks leven een film zou maken. Dat zal duizenden kosten en als men er niet een paar moordgrieten in laat optreden, dus vooral een sexy girl voor Katharina I, wordt het een saaie bedoening'. Een nuchtere houding, ingegeven door financiële overwegingen. Ook de huidige voorzitter is realistisch. De vereniging zal zich volgens Van Eijnatten 'blijven richten op studie en onderzoek, met op de achtergrond de droom van popularisering'. Met dit liefdevolle, betrokken én zelfkritische boek, kan de vereniging de volgende honderd jaar met vertrouwen tegemoet zien.

Een gemiste kans...

Gerti Wouters, *Elckerlyc is ook een vrouw. Het beeld van de vrouw in de historische briefromans van Hella S. Haasse*. Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, 2007. 274 p. ISBN 978-90-72474-72-8. Prijs: € 20.

De titel van deze studie klinkt aanlokkelijk en intrigerend, de ondertitel veelbelovend. Vol enthousiasme neemt de lezer het boek ter hand. De eerste teleurstelling komt echter al bij het bekijken van de inhoudstafel: anders dan in een degelijke wetenschappelijke studie licht zij de lezer niet echt in over de precieze inhoud van de verschillende hoofdstukken. Hij verneemt alleen dat deel I een algemene beschouwing inhoudt over 'Het beeld van de vrouw in het werk van Hella S. Haasse', deel II idem dito over 'De historische briefromans van Hella S. Haasse', en dat deel III (na 159 bladzijden!) zich eindelijk tot doel stelt het in de ondertitel aangekondigde onderwerp te behandelen, weliswaar beperkt tot de dubbele roman over mevrouw Bentinck. Dat laatste deel omvat amper 80 bladzijden, één derde van het boek dus. Op de

inhoudstafel volgt, zoals het hoort, een lange lijst van geraadpleegde werken, waarin opvalt dat het overgrote deel ervan dateert van voor 1995. Het boek is de herwerkte versie van een proefschrift uit 1994. In de verantwoording vraagt Gerti Wouters zich af of het hele onderzoek niet gedateerd is. Volgens mij is het dat ook enigszins, mede door de sterk feministische accenten, maar dat is eigenlijk niet mijn voornaamste bezwaar tegen dit boek.

Waar ik meer moeite mee heb is de opzet en de structuur van dit werk. De aanloop tot het eigenlijke onderwerp is mijns inziens veel te lang. Ik heb ook bezwaar tegen de omgang met secundaire literatuur over de meest diverse onderwerpen, die wel degelijk een link vertonen met het studieobject maar te zeer uitgesponnen worden of middenin het discours worden 'geplakt'. Wellicht zou men dat een gebrek aan integratie kunnen noemen. Bovendien is die secundaire literatuur niet altijd doeltreffend en is de referentiëring op zijn minst ontoereikend (zonder vermelding van de bladzijde, zoals o.a. op p. 171, p. 216, p. 227, p. 231, p. 233, p. 236).

Dat er iets mis is met de structuur van dit werk heeft o.a. ook als gevolg dat het bol staat van de herhalingen, soms bijna letterlijk. Het resultaat daarvan is dat er geen duidelijke rechtlijnige vordering in de redenering te bespeuren valt (althans niet voor mijn logisch ingestelde geest). Vaak (bijv. p. 186) stelt de schrijfster vragen waarop ze zegt later te zullen ingaan, zodat de lezer onbevredigd blijft en zelf maar moet zien te vinden waar het antwoord dan wel staat. Dit alles maakt de lectuur van dit boek verwarrend; er is een gebrek aan helderheid.

De negen 'Bladzijden vol achtergrond' leiden wel goed in tot de persoonlijkheid en het werk van Hella S. Haasse. De in haar oeuvre overheersende thematiek komt er aan bod: de interesse voor de vrouw, met de nadruk op haar noodzaak aan

zelfstandigheid en bewustwording, het schommelen tussen individualiteit en behoefte aan samenhang, de zoektocht naar identiteit, veelal via het schrijven, de liefde en het huwelijk, het relatieve karakter van het begrip werkelijkheid, de aanvulling van de historische werkelijkheid door de fantasie, het labyrint en de inwijding.

In deel I overloopt Wouters het oeuvre van Haasse om te illustreren dat de zoektocht naar het ik er centraal staat en dat haar vrouwelijke en mannelijke personages 'een uitweg zoeken uit het labyrint dat het leven soms is' (p. 45). Ook de vorm van haar romans komt kort ter sprake, met name het wisselende perspectief en de 'verschillende stijl- en schrijfvormen' (p. 56) als brieven, dialogen, monologen en dagboekfragmenten. De auteur stelt dat 'diepgaand onderzoek van structurele en stilistische aspecten' van de romans buiten het domein van haar monografie valt, maar stelt wel als 'conclusie' (waarvan?) dat 'de structuur van de romans [ze citeert er hier een paar] functioneel blijft voor de weergave van het verhaal' (p. 58). De volgende zin maakt het wat concreter: de labyrint-achtige opbouw symboliseert het bewustwordingsproces van de personages. Vorm en inhoud zijn één. Vervolgens gaat de schrijfster in op Haasses essays over de liefde – *Minne: een misverstand*, *Liefde en huwelijk* en een hoofdstuk uit *Zelfportret als legkaart* – die zij afzet tegen de theorieën van de feministen Maaike Meijer, Hannemieke Stamperius en anderen. De bevindingen van Haasse en die van de feministen zijn op sommige punten gelijklopend; zo bijvoorbeeld 'wortelt het onbehagen van de vrouw in het fundamenteel verschil dat mannen en vrouwen onder minne verstaan' (p. 68). Maar Haasse blijft wel vasthouden aan het huwelijk, in tegenstelling tot veel feministen die op zoek gaan naar alternatieve relaties. Ze toont ook interesse voor de androgynie-gedachte, stelt Wouters, onder meer door aan te tonen 'dat in de hedendaagse literatuur de rolpatronen vaak verward zijn' (p. 80). Wouters is van mening dat Haasses werk zich leent, ja zelfs uitnodigt tot een androgynie lectuur. Die overtuiging leidt haar tot een in een literaire studie vreemd aandoende toetsing van het personage van de markiezin de Merteuil uit *Een gevaarlijke verhouding* aan de door een Amerikaanse psychologe opgestelde test tot het meten van psychologische androgynie, de zogenoemde *Bem Sex-Role Inventory*. Een hele reeks eigenschappen wordt getoetst aan uitspraken van of over de markiezin, er worden scores uitgedeeld en een ingewikkelde berekening gemaakt om tot de slotsom te komen dat de markiezin 'een zeer mannelijke persoonlijkheid' is (p. 95), 'een mannelijke femme fatale', wat uitnodigt tot de doorbreking van het polariteitsdenken. Tautologisch lijkt mij het feit dat de hele test precies berust op die polariteit die Haasse wil ondermijnen.

In deel II wordt een poging ondernomen om Haasses historische romans te classificeren naar een typologie die Serge Heirbrant in een artikel uit *Studia Germanica Gandensia* in 1989 heeft ontworpen. Aan de hand van een aantal sibillijnse afkortingen als HP, FP, NCF, HF wordt uitgemaakt of een roman al dan niet historisch 'juist' is, wat er eigenlijk niet echt toe doet, stelt Wouters. Ik ben het op dit punt met haar eens maar stel dan de vraag naar de relevantie van die enkele bladzijden voor haar onderzoek. Bij Haasse gaat het immers meer om de identiteitsproblematiek van, meestal vrouwelijke, personages. Wouters stelt dan een andere opsplitsing van Haasses historische romans voor in drie groepen: de vroege 'gevoelsromans', ook genoemd 'fantasieromans', met als leidraad de 'wie ben ik?'-vraag, romans waarin weinig vrouwelijke hoofdpersonages voorkomen; vervolgens de 'hypothese-romans', waarin het verleden een hypothetische reconstructie is vanuit het heden; en ten slotte de 'documentenromans', die aan de hand van brieven en andere documenten een

waarheidsgetrouw beeld van het verleden beogen. Ze voegt daar dan uiteindelijk een laatste categorie aan toe, de ‘compilatiëromans’, die de eigenschappen van de drie andere cumuleert.

Een volgend onderdeel van Wouters’ studie betreft de intertekstualiteit in Haasses werk, vooral met betrekking tot het thema van het labyrint. Ten slotte komt het hoofdstuk ‘Naar een eigenzinnig vrouwbeeld’ (p.144-159). Dit deel zou mijns inziens zowat de stelling van deze studie moeten bevatten, die dan zou gestaafd worden door de concrete analyse van de Bentinck-romans in het derde deel.

Maar wat krijgen we? Alweer uitweidingen over de vrouwenroman, over de briefroman en zijn multiperspectivisme, dat het idee van het relatieve karakter van de waarheid ondersteunt – naïeve, banale en algemeen bekende zaken. Er worden vervolgens theorieën over epistolariteit (van W. van den Berg en V. Neuhäus) getoetst aan Haasses briefromans, en Wouters bestudeert ook het perspectief in Haasses historische romans. Op p. 153 krijgt de lezer even de indruk dat het eindelijk zal gaan over het vrouwbeeld bij Haasse, maar nee, we gaan, weliswaar via Haasses essays, weer terug naar Richardson, Wolff en Deken en anderen. Er wordt met behulp van Paul Claes’ *Echo’s echo’s* ook nog gepeild naar intertekstualiteit in een aantal van Haasses romans. Ik ben uit dit onderdeel met andere woorden niet veel wijzer geworden over het vrouwbeeld van Haasse! Het is knip- en plakwerk dat slechts vage raakpunten vertoont met het in de titel van dit hoofdstuk aangekondigde onderwerp.

Ook deel III stelt uiteindelijk teleur. Het valt uiteen in zes hoofdstukken. ‘De verantwoordelijkheid van Mevrouw Bentinck’ gaat over het geëngageerde karakter van deze dubbelroman. In ‘De bewustwording van Mevrouw Bentinck’ wordt de roman getoetst aan de opvattingen binnen de Nederlandse feministische literatuurkritiek die heersten in de tijd dat Haasse het boek schreef (Stamperius en Meijer). Wouters komt tot de conclusie dat Charlotte Sophie Bentinck een voor de 18e eeuw geëmancipeerde vrouw was. Ook Elin(a) en Madame de Merteuil, personages uit andere romans van Haasse, worden bij de analyse betrokken. De twee en een halve bladzijde over ‘De vorm van Mevrouw Bentinck’ leren ons niets nieuws: het is een multiperspectivische briefroman, waarin elk personage zijn eigen interpretatie van de werkelijkheid geeft. ‘De historie van Mevrouw Bentinck’ is er één van ‘een buitenbeentje, een vrijbouter, een niet-normatieve, niet-conventionele vrouw’ (p. 211). In ‘De brieven van Mevrouw Bentinck’ wordt het genre als volgt toegelicht: het is ‘een geslaagde biografische historische brief- en archiefroman’ (p. 228). Het laatste hoofdstuk van het boek begint met een zeer vage definitie van de mythe uit Van Dale. Er worden, volgens de auteur van deze studie, vier ‘mythes’ doorgeprikt in de dubbelroman: de mythe van de eeuwige liefde, die van ‘het mysterie vrouw’ (waarmee verwezen wordt naar de niet-normatieve, roldoorbrekende vrouw of het androgyne wezen), een derde die ontbreekt (!), en de moeder-dochterrelatie. De slordigheid van deze studie wordt hiermee eens te meer in de verf gezet... En de lezer moet het zonder slotbeschouwing stellen.

Men krijgt wel de indruk dat Wouters het werk van Haasse goed kent, er veel empathie mee heeft en ook meeleeft met Haasses vrouwelijke personages – ze is trouwens op haar best wanneer ze zich wijdt aan een psychologische analyse van die personages –, maar die kwaliteiten volstaan niet om een degelijke wetenschappelijke studie te maken.

En dan heb ik het nog niet gehad over het slordige taalgebruik. Namen en titels worden soms foutief geciteerd: Heirbran(d)t (o.a. p. 102 en 203), *Minna von Barnheim*

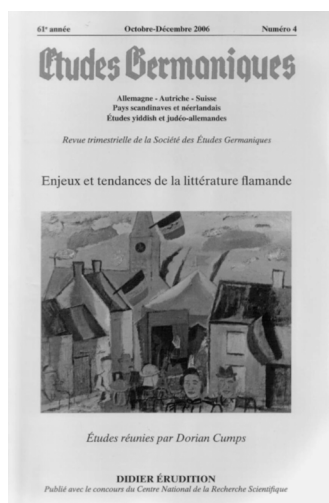
(p. 133), Aard van Zoest (p. 155), *DelEen scharlaken stad* (p. 110). Er komen fouten tegen het genus voor ('de/het doolhof', p.139-140; 'het nalatenschap', p.215) en tegen de verbuiging van het adjectief ('als centrale thema', p. 131; 'de modern mens', p.139; 'in zeker zin', p. 236). Voornaamwoorden worden verkeerd gebruikt ('karakter die', p.140). Er komen verkeerde uitdrukkingen ('naar de pijpen van de man dansen', p.113) en onbestaande woorden ('oordelingsvermogen', p.125; 'alsdus', p.142) voor. Herhaaldelijk worden onjuiste wendingen gebruikt: 'ondanks dat' in plaats van hoewel (o.a. p. 126 en p. 196), 'gezien' in plaats van aangezien (p. 227). Ten slotte komen er veel spel- en/of tikfouten voor.

De 'grande dame' van de Nederlandse letteren had voor haar negentigste verjaardag echt wel een betere studie verdiend.

SONJA VANDERLINDEN
 Université catholique de Louvain

Jagen op clichés

Dorian Cumps (ed.), *Études germaniques. Revue trimestrielle de la Société des Études Germaniques. Enjeux et tendances de la littérature flamande*. Paris: Didier Erudition, octobre-décembre 2006. 188 p. ISBN 978-2-252-03553-5. Prijs: € 16.

Het Franse tijdschrift *Études germaniques* besteedde eind 2006 een aflevering aan de Vlaamse literatuur, met als veelbelovende titel *Enjeux et tendances de la littérature flamande*. Dorian Cumps verzamelde vijf artikelen die, zo beweert hij in zijn inleiding, een beeld geven van een literatuur die voor een sterke culturele identiteit opkomt en tezelfdertijd eenduidige clichés de nek omdraait.

Clichés doorbreken doet in ieder geval Geert Buelens in het eerste artikel. Zijn uitgangspunt is de vraag waarom jonge Vlaamse – linkse – intellectuelen zo vaak misprijzend neerkijken op de Vlaamse Beweging. Buelens meent dat de Vlaamse Beweging worstelt met een imago-probleem; ze wordt geassocieerd met de collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog, met het Vlaams Belang – dat trouwens uit de Vlaamse Beweging is ontstaan – en met de steun aan de

apartheidspolitiek in Zuid-Afrika. Het standpunt van Buelens is dat de Vlaamse Beweging de kritische dimensie miskent waarmee haar emancipatie gepaard gaat – een kritische dimensie die zich vooral op literair en filosofisch vlak uit.

De jacht op clichés gaat door in het artikel dat Dirk de Geest wijdt aan de streekroman in Vlaanderen. Hij schetst de evolutie die het genre heeft doorgemaakt, van 'auto-exotisme' naar postmodernisme, via magisch realisme en modernisme. Daarmee

toont hij aan dat de streekroman zich op poëticaal vlak voortdurend heeft kunnen aanpassen. In het tweede deel van zijn artikel toont De Geest aan hoe bij Hugo Claus de overgang van modernisme naar postmodernisme zich openbaart in diens gebruik van de stof van de streekroman in *De Metsiers* en *De geruchten*.

Ook Julien Vermeulen borduurt voort op de deconstructie van clichés. Door middel van een tekstgenetische benadering toont hij aan dat sommige gecanoniseerde Vlaamse auteurs – Felix Timmermans, Stijn Streuvels, Lode Zielens, Maurice Gilliams, Hugo Claus, Gerard Walschap en Ward Ruyslinck passeren de revue – het slachtoffer zijn geworden van hagiografische beeldconstructies. Spijtig is dat Vermeulen nauwelijks ingaat op de instanties die als drijvende kracht hebben gediend achter het aangeklaagde hagiografische proces.

Het vierde artikel, van de hand van Jos Joosten, is gewijd aan de tegenstrijdige positie die de avant-gardist Jan Walravens in zijn essays innam tegenover poëzie. Voor Walravens is poëzie zelfverwijzend, maar ze toont ook sporen van de auteur. De grote bewonderaar van Jean-Paul Sartre die hij was, worstelt in zijn essays met de opvatting dat poëzie wel autonoom is, maar ook geëngageerd moet kunnen zijn. Deze houding vat Joosten samen in Walravens' vraag: 'Hoe de ethische nood van de tijd accorderen met de autonomie van de poëtica?'

In het laatste artikel dat aan de Vlaamse literatuur is gewijd, gaat Kees Snoek in op de poëzie van Lucienne Stassaert en Marcel van Maele. Ook besteedt hij enige aandacht aan hun banden met het tijdschrift *Labris*.

Veeleer dan de aangekondigde 'tendensen' zijn het dus hedendaagse beschouwingen over sommige aspecten van de Vlaamse literatuur in de twintigste eeuw die in het speciale nummer van het tijdschrift aangeboden worden. Van Stefan Hertmans, Tom Lanoye, Paul Verhaegen, Peter Verhelst – Dimitri Verhulst laat ik even terzijde, zijn *De helaasheid der dingen* verscheen pas in 2006 –, om zomaar enkele contemporaine trendsetters te noemen, geen spoor.

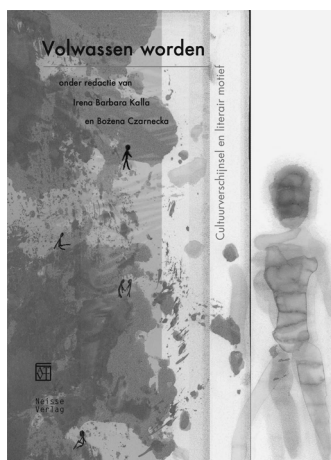
MATTHIEU SERGIER

Université catholique de Louvain

Extramurale neerlandistiek gekneld tussen diversiteit en diffusie De moeizame spreidstand van een bundel opstellen over volwassen worden

Irena Barbara Kalla & Bożena Czarnecka (ed.), m.m.v. A. Agnes Sneller, *Volwassen worden. Cultuurverschijnsel en literair motief*. Wrocław/Dresden: Oficyna Wydawnicza ATUT/Neisse Verlag, 2007. 250 p., ill. ISBN 978-83-7432-202-7 en ISBN 978-3-934038-96-7. Prijs: € 24.

De redacteurs van een bundel opstellen staan stevast voor de uitdaging om een gulden middenweg te bewandelen tussen de voor- en nadelen die de vorm van de bundel onvermijdelijk met zich meebrengt. Enerzijds biedt een tekstverzameling de mogelijkheid om een grote verscheidenheid te etaleren. Bij elke nieuwe bijdrage kunnen andere casestudy's en daarbij aangepaste methodologieën worden geïntroduceerd. Zo valt er voor iedere geïnteresseerde lezer wel wat te rapen. Anderzijds kan die diversiteit gemakkelijk ontsporen in een gebrek aan focus en diepgang. De bundel *Volwassen worden. Cultuurverschijnsel en literair motief*, samengesteld door Irena

Barbara Kalla en Bożena Czarnecka, is in hoofdzaak een product van neerlandici *extra muros*, zowel gevestigde waarden als getalenteerde nieuwkomers. Zoals de titel aangeeft, is het thema van het volwassen worden de vlag die de lading dekt en wordt het onderzocht vanuit een verfrissend, vergelijkend perspectief. Verschillende nationale literaturen passeren de revue, zoals de Poolse, de Afrikaanse en de Duitse. In het woord vooraf wijzen de redacteurs op 'de grote betrekkelijkheid van het begrip volwassen worden' (p. 7) en de onmogelijkheid om een volledig overzicht te bieden van de relevante Nederlandstalige werken. In de plaats daarvan wordt er geopteerd voor een representatieve selectie van casestudy's. De nodige gevoeligheid wordt aan de dag gelegd voor de samenhang tussen het

geslacht van het individu en de vorm die het proces van volwassen worden zal aannemen. De bundel van Kalla en Czarnecka ontkomt in zijn geheel niet aan het hierboven geschetste probleem. *Volwassen worden* gaat soms gebukt onder zijn bewonderenswaardige ambitie om een diversiteit aan benaderingen aan te bieden, wat ik beknopt zal toelichten.

Ten eerste is het niet altijd overtuigend dat de 'betrekkelijkheid van het begrip volwassen worden' wordt ingeroepen om essays samen te brengen die inhoudelijk en/of methodologisch sterk verschillen. Grosso modo concentreren de theoretische bijdragen zich op de volwassenwording van literaire protagonisten, die al dan niet een afspiegeling vormen van hun auteur. Daarbinnen zijn er duidelijk drie sporen terug te vinden, namelijk de psychoanalytische benadering (Freud en Jung), de filosofische insteek (Ricoeur en Deleuze) en de analyse vanuit de genrestudie (*Bildungsroman* en autobiografie). Sommige bijdragen verkiezen een significant afwijkend aandachtspunt en springen daardoor uit de band. Zo bestudeert Ewa Dynarowicz de volwassenwording van de Zuid-Afrikaanse democratie aan de hand van twee korte verhalen van de Poolse schrijver Wojciech Albiński. Paweł Zajac vergelijkt dan weer de verschillen in de beeldvorming van de Anglo-Boerenoorlog in een selectie van Nederlandse en Poolse jeugd- en populaire literatuur. Vandaaruit speculeert hij over de invloed van die literatuur op de beslissing van emigrerende jongvolwassenen. Hoewel beide bijdragen enigszins uit de toon vallen in het geheel, verrijken zij de bundel met het vandaag onontbeerlijke postkoloniale perspectief.

Ten tweede springt een ongelijkheid van niveau in het oog tussen de bijdragen die een gelijkaardige theoretische omkadering inzetten. Ik haal ter illustratie drie essays aan die gefundeerd zijn op de theorievorming van de *Bildungsroman*, hét genre van de volwassenwording. Alle drie gaan ze uit van het normatieve en statische begrip van de *Bildungsroman* zoals vastgelegd door Dilthey, dat niet voldoende rekening houdt met het spanningsveld tussen het filosofische *Bildungs*-ideaal en de literaire romanvorm. De toonaangevende recente studies van de *Bildungsroman*, bijvoorbeeld *The Way of the World* (herziene uitgave 2000) van Franco Moretti, vertrekken daarom van een open definitie. Die duidt het intrinsiek onoplosbare spanningsveld tussen de aspiraties van het individu en de maatschappelijke verwachtingen, én de weerslag

daarvan op de teleologisch gestructureerde romanvorm, aan als hét genrekenmerk. In de hele tekstcollectie blijft dat perspectief buiten beeld. Jaap Grave is in navolging van Voßkamp en Hegel van mening dat een *Bildungsroman* in oorsprong wordt gekenmerkt door een harmonisch einde, dat pas met de komst van de twintigste-eeuwse genrevariant werd opengebroken, en pleit voor een vergelijkend onderzoek naar de beelden die de verbeeldingskracht van de protagonisten voeden. Het beperkt uitgewerkte essay van Jelica Novaković-Lopušina sluit bij Graves literatuurhistorische perspectief aan. Ze brengt niet minder dan vijf literaire werken uit de Nederlandse en de Japanse literatuur samen op vijf pagina's en introduceert het begrip *Adoleszenzroman* als kapstok. Haar haastige conclusie luidt dat 'een moeizame adolescentie van alle tijden en plaatsen is en de reactie op die moeilijkheden universeel energetisch bepaald als actief of passief' (p. 163). Het essay van Judit Gera steekt daar gunstig tegen af. In de inleiding van haar bijdrage verwijst ze naar het geseksueerde karakter van genres. Ze maakt een onderscheid tussen twee plottypes die het grondpatroon vormen van verhalen met een vrouwelijk hoofdpersonage. Daarvan ontleent ze er een aan *Writing Beyond the Ending* (1985) van Rachel Blau DuPlessis, een klassieker uit de feministische literatuurwetenschap. De twee korte verhalen van Carry van Bruggen en Margit Kaffka die ze vervolgens op een verdienstelijke, vergelijkende manier analyseert, wijken af van die plottypes. Maar die afwijking wordt niet geïmpliceerd, mede door Gera's specifieke kijk op het genre van de *Bildungsroman*/ontwikkelingsroman. De analyses hadden aan diepgang kunnen winnen wanneer Gera de twee standaardwerken over de literaire verbeelding van vrouwelijke ontwikkeling ter hand had genomen, namelijk *The Voyage In* (1983) van Elizabeth Abel, Marianne Hirsch en Elizabeth Langland en *Unbecoming Women* (1993) van Susan Fraiman.

Ten derde is in de meerderheid van de bijdragen de integratie van de theorie in de praktijk wat uit balans. Aan de ene kant werden er essays opgenomen die nauwelijks van een theoretisch kader zijn voorzien, zodat de analyses van de casestudy's een hoge graad van vrijblijvendheid kennen. Bożena Czarnecka legt zich bijvoorbeeld toe op een onderzoek naar de invloed van het leven in een concentratiekamp op de verschillende fasen van de volwassenwording. Daartoe neemt ze een corpus onder de loep dat bestaat uit Primo Levi's *Is dit een mens* (1947), Imre Kertész' *Onbepaald door het lot* (1975) en *Kinderjaren* (1978) van Jona Oberski. Czarnecka beperkt zich tot een overzicht van de korte inhoud van de romans en gaat voorbij aan de inzichten van de actuele traumatheorie. Aan de andere kant komen de casestudy's soms in de schaduw te staan van de theorievorming. Zo kiest Herbert Van Uffelen de inzichten van Jung in het proces van volwassen worden en de post-moderne kijk op het subject als theoretisch uitgangspunt, maar de vraag rijst of die keuze tot nieuwe inzichten leidt in zijn primaire bronnen, met name *De kleine Johannes* (1885, 1905, 1906) van Frederik van Eeden, *Naar Merelbeke* (1994) van Stefan Hertmans en Charlotte Mutsaers' *Rachels rokje* (1994). Een voorbeeld van een meer geslaagde dialoog tussen theorie en primair tekstencorpus vormt het essay van Phil van Schalkwyk. Daarin wordt vanuit het literaire motief van de kleigroef het dubbelzinnige karakter toegelicht van de Afrikaanse jeugdruimte voor de periode 1950-1960. De focus is relevant en heel precies geformuleerd. Bovendien vormt de beknopte analyse van de verschillende canonieke teksten uit de Afrikaanse literatuur een goede aanzet voor verdere studie.

Laat ik tot slot nog even ingaan op het essay van de Vlaamse auteur Anne Provoost, bekend voor haar prozawerk dat zowel jongeren als volwassenen bekoort, en het

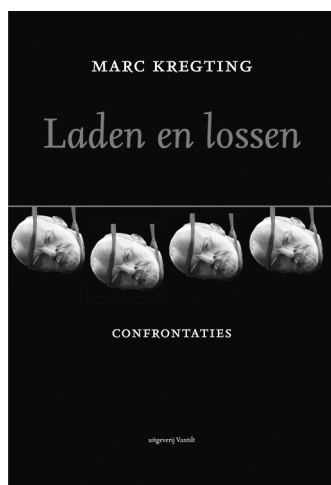
grafische werk van de Poolse Agnieszka Borucka-Foks. Provoost stelt de vraag waarom de jeugdliteratuur het wel aandurfte om moeilijke thema's aan te snijden, maar niet om het verhaal in het negatieve te laten afwikkelen. Maakt het geen essentieel onderdeel van het volwassen worden uit om te leren omgaan met de nuttelosheid van alledag? Het finale inzicht van de bijdrage wordt pas in de slotregels geformuleerd – de vrijheid van de literaire auteur: 'de troost zit niet in *wat* er wordt verteld, maar in het *hoe*' (p. 238). Het grafische werk van Borucka-Foks fleurde *Volwassen worden. Cultuurverschijnsel en literair motief* in zijn geheel op en steunt op een herkenbaar concept. Zes van de tien afbeeldingen tonen menselijke figuren in foetushouding al dan niet in cocons of eivormen. Twee plaatjes bevatten schematische poppetjes als een soort van patroon, dat ook terugkeert in het ontwerp van de omslag. De overige beelden zijn van personages, gekenmerkt door een textuur van krantenpapier. De grafica vertrekt duidelijk van verwante motieven en experimenteert met verschillende technieken (collage, waterverf, pentekening,...) zonder tot een keuze te besluiten. Ze worstelt met de figuratie, compositie en dieptewerking, en slaagt er niet in om een spanningsopbouw te genereren door de afbeeldingen heen. De reeks lijkt dan ook *work in progress* te zijn. Een metafoor voor het volwassen worden?

Ondanks die bedenkingen is het ongetwijfeld een lovenswaardig initiatief om de thematisch verwante onderzoeksresultaten te bundelen die in het kader van de extramurale neerlandistiek tot stand zijn gekomen, buiten de geijkte publicatiekanalen van de Internationale Vereniging voor Neerlandistiek.

AAGJE SWINNEN
Universiteit Maastricht

Confrontaties met Kregting

Marc Kregting, *Laden en lossen. Confrontaties*. Nijmegen: Vantilt, 2006. 320 p. ISBN 978-90-77503-53-9. Prijs: € 19,90.

Eind 2006 verscheen *Laden en lossen*, een bundeling van de essayistische poëziekritieken van Marc Kregting. Bij de eerste aanblik een mooi verzorgd en vooral ook overzichtelijk boek. Het bestaat uit vijf delen: een inleidend essay over de interpretatiepraktijk in het algemeen, gevolgd door tien kritieken, een intermezzo over de nationale gedichtendag, en nogmaals tien kritieken. Na het uitleidend essay volgt een uitgebreid notenapparaat en een register.

Als ik enkele uren later nog geen vijftig pagina's heb gelezen, blijkt dat mijn eerste indruk me heeft misleid. Met veel interesse maar tevens toenemende moeite worstel ik met Kregtings gedachtesprongen, zelf heen en weer springend van tekst naar noten en weer terug. Het register blijkt een godsgeschenk, want wat had Kregting

ook al weer te zeggen over Van Bastelaere, die geen van de kritieken tot onderwerp heeft gediend, maar in totaal wel 24 maal wordt genoemd in *Laden en lossen*?

Wie zich niet laat afschrikken door Kregtings associatieve dwaalsporen zal ontdekken dat *Laden en lossen* een zeer rijk boek is. In het eerste essay, 'Eensklaps afwezigheid', weet de auteur in nauwelijks tien pagina's alle gangbare manieren van de interpretatiepraktijk de revue te laten passeren. Achtereenvolgens bespreekt hij de behoefte van sommigen om vooral hermetische teksten te beschouwen als een code die gedecodeerd kan worden en de oplossing van anderen om diezelfde teksten gewoon over zich heen te laten komen als ware het een 'taaldouche' (p. 11). Daarnaast noemt hij in zijn afkeur weinig verhullende woorden nog 'het wijde vat van het comparatisme' en 'bij wijze van boetedoening intertekstualiteit onderzoeken' (p. 14).

Zeldzaam pittig commentaar op de stand van zaken in de huidige literatuurkritiek, en in tegenstelling tot Kregtings eerder verschenen *Zij zijn niet van Jeremia* (2004) ontbreekt hier gelukkig de azijnsmaak. Voor de uitgeverwereld heeft Kregting dan misschien geen goed woord over, de poëzie gaat hem oprecht aan het hart. Helaas leidt dit niet tot een helder poëticaal standpunt. Vrijwel ieder essay begint met een *close reading* van het gedicht dat hij, zo maak ik uit de rest van de tekst op, als representatief ziet voor de auteur en zijn oeuvre in het algemeen. Daarna volgt een wirwar van inzichten die op zichzelf vaak waardevol zijn, maar in de opeenvolging die Kregting er van maakt de lezer vooral in verwarring brengen. Neem bijvoorbeeld 'Zo moet het; ik wil zo niet', een bespreking van Oosterhoffs (*Robuuste tongwerken*,) *een stralend plenum*. Aanleiding voor een uitgebreide overpeinzing is een gedicht uit een andere bundel van Oosterhoff, *De ingeland*: 'Het is een genoegen/ Tonnus Oosterhoff te zijn'. Er is volgens Kregting in dit gedicht sprake van een identiteitsvraagstuk, dat hij in drie korte alinea's achtereenvolgens aan Achterberg relateert ('Mijn naam en ik gescheiden van elkaar'), dan aan Eliot ('Een ontmoeting met Mr. Eliot valt niet mee'), en ten slotte aan Chlebnikov ('Wees mij, wees Chlebnikov'). De relevantie van de afzonderlijke citaten is overduidelijk, maar wat is de meerwaarde van nu juist dit trio? En wat betekent dit voor de interpretatie van Oosterhoffs gedicht? Een antwoord daarop ontbreekt en Kregting is in de volgende drie alinea's via De Coninck, het Duitse expressionisme en de Vijftigers inmiddels bij Robert Anker aanbeland.

De lijn tussen rijk en overdadig is dun in *Laden en lossen*. Waar Kregtings poëtische associaties de lezer uiteindelijk vooral verwarren en op een dwaalspoor zetten, zijn de verbanden die hij buiten de poëzie vindt vaak grappig, goed gevonden en soms zelfs luchtig te noemen. Hij citeert met gemak Pipo de Clown, Doe Maar, Kid Creole en bespreekt een gelegenheidsgedicht van voetballer Wim Jonk ('Je levensstijl zat vol dynamiek/ Altijd wilde je het beste en was je fanatiek') even serieus als een tekst van gelauwerd dichteres Esther Jansma ('De dood maakt van mensen een plek/ De plek waar de man was: het lichaam'). Dit laatste is niet zo vergezocht als het lijkt: Jonk schreef over een vriend en collega-voetballer die door een verkeersongeval om het leven kwam, Jansma op haar beurt schreef over een vriend en collega-dichter die overleed aan een hartstilstand. De kritische bespreking, waarin toch vooral Jansma het moet ontgelden, herinnert me aan een toepasselijke zinsnede in Kregtings inleidende essay: 'Oscar Wilde schijnt te hebben beweerd dat alle slechte poëzie oprecht is' (p. 10).

Juist waar Kregting de grenzen van de poëzie verkent of er buiten stapt, is hij op zijn charmantst. Toch blijft de verwarring, veroorzaakt door de vele associaties en het

ontbreken van een poëticaal standpunt, de lezing van *Laden en lossen* frustreren. Het dichtst bij een poëtische visie komt Kregting misschien nog wel in het laatste essay, waar hij zich onder meer uitsprekt over de literaire canon en de claim dat deze overbodig zou zijn geworden:

Juist omdat de selectie door tijd de duwtjes heeft gekregen van old boys networks en soortgelijke hoogwaardigheidsbekledingen, loont het de moeite om, zonder Constantinopel maar weer eens met een ‘rechtvaardige oorlog’ te willen veroveren, de papegaai in autoriteitsaanspraken te ontwaren en te blijven speuren naar het tekstintern bijzondere, zoals zich dat aan eenieder, in een volledig besef van contingentie, beperkingen en blindheid voor het geheel, op een bepaald punt van de tijdbalk voordoet (p. 252).

De kracht en de zwakte van *Laden en lossen* zijn in deze zin mooi samengevat. Kregting heeft oog voor het kleinste detail in de poëzie, en weet daarmee ook de lezer te prikkelen om zich mee te laten voeren op de gedachtestroom die zich tijdens het lezen van een bepaald gedicht op een bepaald moment voordoet. Deze lezer doet er echter goed aan, om eenmaal geprikkeld, *Laden en lossen* terzijde te leggen voordat, overvallen door Kregtings eindeloze zinnen en onnavolgbare zijweggen, de lethargie toeslaat.

DAFNE JANSEN
Universiteit Utrecht

Een dubbel spoor van diversiteit

Jelle Stegeman (ed.), *Neerlandici aan het woord. Handelingen van de bijeenkomst van universitaire docenten Nederlands in het Duitse taalgebied*. Münster: Agenda Verlag, 2007. 167 p. ISBN 978-3-89688-310-0. Prijs: € 29,80.

Van 17 tot 19 maart 2006 vond in het Zwitserse Zürich een bijeenkomst plaats van universitaire docenten Nederlands in het Duitse taalgebied. De handelingen die naar aanleiding hiervan verschenen, bieden zich aan als een dubbel spoor van diversiteit. Diversiteit qua onderzoeksgebied, ten eerste, aangezien evenveel aandacht wordt besteed aan taalkunde als aan letterkunde en cultuurkunde. Maar ook diversiteit op geografisch vlak, want hier staan Nederlandse en Vlaamse neerlandici naast collega's uit Duitsland, Zwitserland en Oostenrijk.

Het boekje telt, naast Jelle Stegemans inleiding, drie delen die telkens drie lezingen bevatten. Het eerste deel, getiteld 'Het Nederlands in een internationale context', is aan de taalkunde gewijd en opent met een empirisch onderzoek van Marc van Oostendorp naar het verband tussen

taal en nationale identiteit in Frankrijk, België en Nederland. Verder bevat dit deel een tekst van de hand van Ann Marynissen ('Familienamentypes in het Nederlandse en het Duitse taalgebied') en een vergelijkend onderzoek van Esther Ruigendijk naar de 'Lidwoordproductie door Nederlandse en Duitse agrammatische aidspatiënten'.

Het tweede deel, over de letterkunde, staat in het teken van een thema dat blijkbaar maar niet uitgemolken raakt: 'Fictie en werkelijkheid'. Op een overtuigende wijze verkent Lut Missinne het grensgebied tussen autobiografie en fictie, het individuele en het algemene, aan de hand van Wessel te Gussinklo's *Aangeraad door de goden* (2003), een autobiografisch boek dat zich aandient als roman. Missinne vraagt zich af welke tekstgebonden procédés optreden om van een fictionele lectuur tegelijk ook een autobiografische lectuur te maken. Zij legt hierbij de nadruk op de cruciale rol die de stijl vervult in de autobiografische overtuigingskracht van het literaire werk. Ook in Hella Haasses geschriften komen autobiografische elementen in contact met fictie. Haar roman *Zwanen schieten* (1998) vormt voor Herbert van Uffelen de aanleiding tot een niet altijd even toegankelijke reflectie over spanning tussen realiteit en fictie, die daarna uitmondt in een visie op de betekenisstoekening aan literatuur. Volgens Van Uffelen is Haasse een auteur die met haar schrijven respect toont voor het mysterie dat de werkelijkheid altijd zal blijven. Haasses taal gaat de realiteit niet in concepten verstarren, vindt hij. Gebruik makend van het begrip *figura* van Auerbach, dat hij daarna aanscherpt aan de hand van Riffaterres matrix, probeert Van Uffelen aan te tonen dat dergelijke literaire teksten de lezer laten ervaren hoe dynamisch en veranderlijk, hoe ambivalent zelfs tekstinherente betekenis kan zijn. Geschriften als Haasses *Zwanen schieten* verwerpen steeds weer éénduidige waarheden, aldus Van Uffelen. In zijn bijdrage buigt Bart Vervaeck zich over de voorstelling van de apocalyps in postmoderne teksten. Het postmoderne denken beweert dat ultieme waarheden, zogenoemde metaverhalen, nooit meer zijn dan narratieve constructen. De ultieme betekenis der dingen is slechts het product van een vertelling. Overigens bevindt die vertelling zich tussen een onbepaalbare reeks andere vertellingen die waarschijnlijk wel andere, daarom niet minder geloofwaardige waarheden bevatten. Vandaar dat de waarheid zich alleen maar kan rechtvaardigen in het beperkende kader van de vertelling die die waarheid omsluit, schrijft Vervaeck. Drie teksten passeren de revue: Willem Brakmans *Glubkes oordeel* (1976), 'Leviathan' (1990), een verhaal van P.F. Thomése, en *Zwerm* (2005) van Peter Verhelst. Ze zijn volgens Vervaeck (zij het dan 'een beetje misleidend', p. 103) representatief voor drie fasen in de Nederlandstalige postmoderne literatuur. Vervaeck laat duidelijk zien hoe de onbereikbaarheid van de alomvattende waarheid in de eerste twee teksten vooral gethematiseerd wordt, terwijl die in *Zwerm* als het ware tot een leeservaring wordt. Die ervaring, beweert Vervaeck, kan de lezer doen beseffen hoe de overvloed aan betekenis alleen maar betekenisloosheid kan opleveren, en hoe dat proces steeds in wording, analoog is aan de geschiedenis.

Het laatste deel van de handelingen is aan de cultuurkunde gewijd. De bijdrage van Ans Schapendonk gaat over de Vlaamse arts Rembert Dodoens (1517-1585) die vooral als innoverende botanicus bekendstaat. Een eerste *Cruydeboek* van zijn hand verscheen in 1554. Zijn meesterwerk *Stirpium historiae pemptades sex* verscheen in 1583 en is vandaag de dag nog op cd-rom verkrijgbaar. Met 'Defthigh singen' biedt Hans Beelen een boeiend onderzoek naar de receptie, in het Nederland van de zestiende tot en met de achttiende eeuw, van de gezongen psalmen uit het Oude Testament. Deze calvinistische kerkliederen werden in de helft van de zestiende eeuw

in Genève in het Frans op rijm gezet en op muziek gezet. Voor de Nederlandse vertaling zorgden, afzonderlijk, Jan Utenhove en zijn concurrent Pieter Datheen. Hans Beelen gaat in op de concurrentiestrijd tussen beide figuren en de andere onvoorzene tegenvallers waarmee de Geneefse psalmen in de Nederlanden geconfronteerd werden. De afsluitende tekst, van de hand van Jelle Stegeman, staat geheel in het teken van de gebeurtenis waarrond het boekje draait. Zijn bijdrage gaat in op het grote aantal Nederlandse intellectuelen die, vóór de bijeenkomst in 2006, 'in de voetsporen van Erasmus' hun weg vonden naar de Alpen om er zich te verdiepen in hun vak. En dat zijn er een hele reeks, die dankzij Stegeman de revue passeren: P.C. Hooft, Constantijn Huygens, Belle van Zuylen, John Bake, Jacob Geel, Bernard Gewin, Cd. Busken Huet, P.A. de Génestet, Bertus Aafjes, Hans Lodeizen en Johan Huizinga.

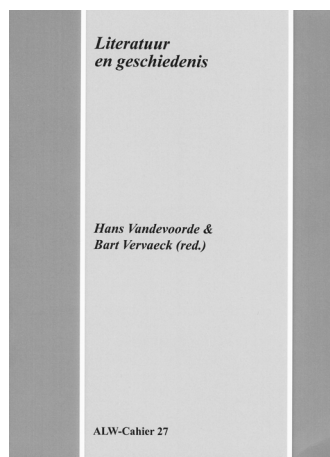
De teksten van Marc van Oostendorp en Bart Vervaeck kunnen 'intramuraal' genoemd worden, maar dat neemt niet weg dat zij de uitgestalde geografische verscheidenheid enigszins komen vervolledigen. Als de redactie met het boekje het voor-nemen had om een panorama te bieden van de diversiteit van het onderzoek in het Duitse taalgebied, dan kan de opzet geslaagd genoemd worden.

MATTHIEU SERGIER

Université catholique de Louvain

De geschiedenis verhalen: herinnering en historie in de Vlaamse literatuurwetenschap

Hans Vandevoorde & Bart Vervaeck (ed.), *Literatuur en geschiedenis*. Z. pl.: Vlaamse Vereniging voor Algemene Literatuurwetenschap, 2007. (ALW-Cahier 27). 180 p. Zie voor meer informatie: www.val.ugent.be

Onder de titel *Literatuur en geschiedenis* bundelt het ALW-Cahier 27 veertien bijdragen die werden geschreven naar aanleiding van de studiedag die de Vlaamse Vereniging voor Algemene Literatuurwetenschap in april 2006 organiseerde. Het vertrekpunt van de bundel is de vaststelling dat de meeste literatuurwetenschappers in Vlaanderen op de een of andere manier historisch te werk gaan, en dat er een noodzaak bestaat om deze historische focus beter in kaart brengen. De samenstellers van de bundel, Hans Vandevoorde en Bart Vervaeck, beogen echter geen exhaustieve staalkaart van de verschillende vertakkingen van de historische focus binnen de literatuurwetenschap. Ook biedt de bundel – met uitzondering van het eerste deel uit de bijdrage van Jürgen Pieters – geen overkoepelende literatuurwetenschappelijke achtergrond waartegen de verschillende bijdragen geplaatst kunnen worden. Bepaalde invalshoeken (met name de sociologische en institutionele benaderingen) zijn opvallend afwezig, zonder dat deze afwezigheid wordt gethe-

maakt. Bepaalde invalshoeken (met name de sociologische en institutionele benaderingen) zijn opvallend afwezig, zonder dat deze afwezigheid wordt gethe-

matiseerd. Eerder dan exhaustiviteit te pretenderen, biedt de bundel dan ook in eerste instantie een selectie van de erg uiteenlopende manieren waarop literatuurwetenschappers in Vlaanderen een historische focus hanteren en van de diverse corpora waarop hun vraagstelling betrekking heeft. Hierdoor is dit ALW-cahier een boeiende maar ook erg heterogene bundel geworden. De bijdragen worden weliswaar in vijf thematische hoofdstukken gerangschikt, maar in eenzelfde hoofdstuk bevinden zich soms wel erg uiteenlopende bijdragen, en de lezer wordt dan ook uitgenodigd om zelf op zoek te gaan naar allerlei verbanden tussen de verschillende teksten, over de aparte groeperingen heen.

Het eerste hoofdstuk, 'Literatuur en ervaring', bevat drie bijdragen die aansluiten bij de centrale vraag uit het *New Historicism*, die peilt naar de doorwerking van literaire teksten en naar de historische ervaring die de literaire tekst bij de lezer teweegbrengt. Van de drie bijdragen uit dit hoofdstuk situeert de tekst van Jürgen Pieters zich het meest nadrukkelijk binnen deze onderzoekstraditie, die hij ook de "ideologie van de poëtische herinnering" (p. 18) noemt. Pieters gaat hierbij vooral in op de vraag welke tekstuele elementen aan de basis liggen van de historische ervaring. Voortbouwend op eigen onderzoek (*De tranen van de herinnering*) en zich inspirerend op inzichten van verschillende theoretici (Jean-Jacques Lecercle en Ronald Shusterman, Aleida Assman, Wayne C. Booth, Francis Goyet) biedt Pieters enige speculatieve overwegingen over topoi – die hij vergelijkt met de *Leerstelle* bij Iser – als microtekstuele plaatsen die de historische ervaring mogelijk maken omdat ze de lezer dwingen tot een creatieve vorm van interactie, een respons en een actualisering van het verleden. De tweede bijdrage, van Pieter Vermeulen, schrijft zich minder nadrukkelijk in binnen de onderzoeksvragen van het *New Historicism*, maar hanteert veeleer een extern standpunt door juist de polemische zelfpresentatie van de stroming op de korrel te nemen. Volgens Vermeulen presenteert het *New Historicism* zichzelf graag als de derde fase in een dialectische ontwikkeling waarin het voorafgegaan wordt door het klassieke historicisme (dat uitgaat van een probleemloos toegankelijk verleden) en de deconstructie en het poststructuralisme (die komaf maakten met essentialistische categorieën maar zelf vervielen in een a-historisch formalisme). Niettemin delen deze drie momenten volgens Vermeulen een gemeenschappelijk historiografisch motief (het bewaren van de ervaring van verlies) dat aan het licht gebracht wordt via een lectuur van drie vertegenwoordigers ervan: Erich Auerbach, Geoffrey Hartman en Stephen Greenblatt.

De derde bijdrage uit het eerste deel, van Sven Vitse, gaat in op het evenementiële karakter van de literatuur, en kondigt een aantal problematieken uit de volgende hoofdstukken aan. Vitse behandelt de kritische manier waarop een aantal experimentele en postmoderne Nederlandstalige romans (van Daniël Robberechts, J.F. Vogelaar, Louis Ferron, Sybren Polet en Peter Verhelst) met het verleden omgaan en de mogelijkheidsvoorwaarden van historische kritiek op een al dan niet radicale manier problematiseren. Vitse vertrekt hierbij van het deleuziaanse onderscheid tussen *histoire* (de materiële neerslag van wat zich heeft voorgedaan) en *événement* (het onvatbare, creatieve moment van worden, waarin ook een diversiteit van andere mogelijkheden aanwezig is). Zowel het type corpus (postmoderne fictie) als de vraagstelling (welke procedés zorgen in de tekst voor een kritische omgang met de kenbaarheid van het verleden?) komen in de volgende drie hoofdstukken, waarin de casestudy's gegroepeerd worden, aan bod.

In 'Fictie en document' wordt ingegaan op teksten die het midden houden tussen documentaire, journalistiek, fictie en geschiedschrijving. De drie bijdragen uit dit

hoofdstuk leggen de nadruk op de uiteenlopende discursieve en intermediale strategieën die gehanteerd worden met het oog op het behouden van het evenementiële karakter van het verleden. Zo onderzoekt Gunther Martens het werk van de Duitse auteur en cineast Alexander Kluge, dat door een combinatie van historische documenten, archiefmateriaal, verzonden ooggetuigen, anekdotes, en een zelfbewuste, alwetende verteller, zowel de officiële geschiedschrijving als de normbevestigende functie van de verhaalvorm kritisch in vraag stelt. Sofie Decock bestudeert de Amerika-reportages van Annemarie Schwarzenberg. Haar vraagstelling betreft echter niet zozeer de manier waarop het verleden in de tekst wordt verwerkt, als wel de verschillende overtuigingsstrategieën die Schwarzenberg hanteert. Johan Callens sluit dan weer nauwer aan bij de problematiek van Vitse en Martens, die hij bestudeert in het kader van de monoloog *Swimming to Cambodia*, waarin Spalding Gray zijn filmrol in *The Killing Fields* becommentarieert. De procedés om het verleden te achterhalen zijn in dit geval niet louter discursief, maar situeren zich op het snijpunt van verschillende media, niveaus en historische momenten.

In 'Het verleden verwerkt' komen fictionele teksten aan bod die een kritische tegenstem bieden aan het officiële historiografische discours en ook vaak hun eigen geconstrueerde karakter thematiseren. Op grond van deze eigenschappen kunnen deze romans onder de noemer 'historiografische metafiction' (Linda Hutcheon) geplaatst worden, al is de referentie aan het genre bij de verschillende onderzoekers niet altijd expliciet. Net als in het vorige hoofdstuk staat ook in deze bijdragen de vraag centraal naar de literaire strategieën (motieven, tegenstellingen, netwerken van relaties tussen personages, metaforen, focalisatie, toespelingen op politieke conflicten, etc.) die gehanteerd worden om een bepaald discours over het verleden te problematiseren. Auteurs uit verschillende taalgebieden komen hierbij aan bod. Zo bestudeert Sofie De Smyter de roman *Anil's Ghost* van de Canadese auteur Michael Ondaatje, terwijl Lieve Behiels de kritische omgang met het vaak sloganeske publieke discours over het Spaanse verleden in de *Trilogie van de draak* van Juan Luis Cebrián onder de loep neemt. In de derde bijdrage brengt Iannis Goerlandt de verwijzingen naar de historische en politieke realiteit van de jaren 1960 aan het licht in Arno Schmidts *Die Schule der Atheisten* (1971). Jan Lensen, ten slotte, onderzoekt de al dan niet kritische verwerking van de problematiek van collaboratie en repressie in het Vlaamse proza na de Tweede Wereldoorlog.

Ook het volgende hoofdstuk, 'Roman en historie', opent met een bijdrage die nauw aansluit bij de hierboven geschetste problematiek van de historiografische metafiction. Daniël Rovers reflecteert namelijk over *Het dikke hart*, een postmoderne historische roman van Tonnus Oosterhoff, en concretiseert daarenboven de door Pieters geschetste onderzoeksvragen met betrekking tot de tekstuele strategieën die aan de basis liggen van de literaire ervaring. In de bijdrage van Nele Bemong staat dan weer de historische roman in zijn begindagen op Belgische bodem centraal. In tegenstelling tot de recentere romans die in het vorige hoofdstuk behandeld werden of tot de postmoderne historische roman, gaat het niet om romans die een bepaalde beeldvorming rond het verleden (of de mogelijkheid ervan) problematiseren, maar daarentegen op een bewuste manier de constructie van een nationaal ideaal willen promoten, en hiervoor beroep doen op bestaande modellen.

De bundel sluit af met een hoofdstuk over 'Perspectieven op literaire geschiedschrijving en geschiedenis'. Net als in het eerste hoofdstuk vindt men hier twee theoretische bijdragen die veeleer op zichzelf staan. Michael Boyden onderzoekt in zijn bijdrage het geconstrueerde karakter van de Amerikaanse literatuurgeschiedenis aan

de hand van het functionalisme van Luhmann. Luhmann toont aan dat de functie van communicatie er niet in bestaat een eindpunt te bereiken, maar juist ligt in het eindeloos onderhouden van de uitwisseling, een patroon dat Boyden ook ontwaart in de Amerikaanse literatuurgeschiedschrijving. De bijdrage van Maarten Van Genderachter, ten slotte, heeft een apart statuut. Eerder dan in te gaan op de historische focus binnen de literatuurwetenschap, evalueert de auteur – overigens de enige historicus in de bundel – de impact van de zogenaamde *cultural* en *linguistic turn* (de vernieuwingen geïnspireerd door het postmodernisme en het poststructuralisme) op de geschiedschrijving. Volgens de auteur heeft deze wending binnen de geschiedschrijving enerzijds gezorgd voor een gezond wantrouwen tegenover essentialistische categorieën en voor een hernieuwde aandacht voor het geconstrueerde karakter van het verleden. Anderzijds wijst Van Genderachter op de negatieve kanten van deze *cultural* en *linguistic turn*, die in de praktijk vaak geleid heeft tot het veronachtzamen van de sociale en institutionele inbedding van discursieve praktijken.

Zoals blijkt uit dit beknopte overzicht, is *Literatuur en geschiedenis* een erg diverse bundel. Al komen er duidelijk een aantal krachtlijnen naar voren, het beeld van de relaties tussen literatuur en geschiedenis dat uit de bundel ontstaat is moeilijk exhaustief of zelfs representatief te noemen. Ook staan de bijdragen, ondanks hun thematische groepering, erg los van elkaar. Dit ligt ongetwijfeld aan de erg diverse corpora waarop de analyses betrekking hebben, maar ook aan de uiteenlopende inspiraties van waaruit de vraagstellingen worden geformuleerd (*New Historicism*, historiografische metafactie, discoursanalyse, narratologie, genre-analyse, om er maar enkele te noemen). Ook tussen de veeleer theoretische bijdragen is het soms moeilijk om duidelijke verbanden te zien. Toch doet dit geen afbreuk aan de uitstekende kwaliteit van de bijdragen, die zich elk afzonderlijk inschrijven in een ruimere internationale probleemstelling, en samen een uitermate boeiende staalkaart bieden van de historische focus binnen de Vlaamse literatuurwetenschap.

LAURENCE VAN NUIJS
FWO-Vlaanderen, K.U.Leuven

Jeugdliteratuur in de kijker

Vanessa Joosen & Katrien Vloeberghs, *Uitgelezen jeugdliteratuur. Ontmoetingen tussen traditie en vernieuwing*. Leuven/Leidschendam: LannooCampus/Biblion, 2008. 248 p. ISBN 978-90-807933-9-2. Prijs: € 24,95.

In zijn spraakmakende boek *Comment parler des livres que l'on n'a pas lus* verdedigt de Franse hoogleraar literatuur Pierre Bayard, bij monde van coryfeeën als Oscar Wilde en Paul Valéry, dat de criticus het boek dat hij gaat bespreken maar beter niet kan lezen. Het zou hem al te zeer beïnvloeden. We hebben hier deze spelregel niet toegepast en *Uitgelezen jeugdliteratuur* echt uitgelezen. Maar het blijft een evenwichtsoefening om het werk van collega's kritisch te bespreken.

Uitgelezen jeugdliteratuur is associatief opgebouwd rond het concept ontmoeting. In het eerste hoofdstuk staat de ontmoeting tussen kind en boek centraal. Verder in het handboek krijgt de ontmoeting meer specifieke invullingen wanneer ingezoomd wordt op concrete modellen uit de kinderliteratuur zoals de historische roman

(= ontmoeting tussen heden en verleden), het dierenverhaal (= ontmoeting tussen mens en dier) of het prentenboek (= ontmoeting tussen woord en beeld).

In de inleiding wordt een beperkt theoretisch kader aangereikt met aandacht voor de belangrijkste functies van het jeugdboek, dat volgens de auteurs zowel didactisch, ontspannend als esthetisch kan zijn. Het eerste hoofdstuk – de ontmoeting tussen kind en boek – is opgebouwd rond een aantal vragen. Zijn er altijd kinderboeken geweest? Hoe veranderlijk en beweeglijk is de kinderliteratuur? Lezen volwassenen anders? Bijzondere aandacht krijgt het begrip kindbeeld in de verlichting en in de romantiek, uitgewerkt aan de hand van twee bekende kinderboeken: Van Alphens *Kleine Gedichten voor Kinderen* en

Peter Pan van James Barrie. Deze teksten zijn goed gekozen en de korte analyse is overtuigend. Dat dubbele kindbeeld vormt een soort leidraad die de volgende hoofdstukken met elkaar verbindt. In de hoofdstukken 2 tot en met 8 wordt telkens een literair genre in de kijker geplaatst. Een eerste cluster wordt gevormd door fantasieverhalen, sprookjesbewerkingen en dierenverhalen. Hoewel het hier om duidelijk verwante modellen gaat, wordt de precieze samenhang niet echt geduid. Voor elk van deze hoofdstukken geldt dat het theoretische kader veeleer springerig aandoet. In korte paragraafjes, voorzien van een hoofding, wordt telkens een gedachte aangereikt. Sommige uitweidingen, bijvoorbeeld over het magisch realisme in de Nederlandse volwassenenliteratuur, zijn weinig functioneel in het betoog. Op andere plaatsen missen de verwijzingen naar de historische context coherentie. Perrault wordt nu eens wel, dan weer niet meegerekend als sprookjesschrijver. Is het theoretische kader veeleer zwak, de meeste analyses zijn knap en overtuigend. Dat geldt in het bijzonder voor de lectuur van *Nachtland* van Jan de Leeuw, en voor *Rood Rood Roodkapje* (Edward van de Vendel & Isabelle Vandenabeele).

De tweede cluster bestaat uit de (nieuwe) realistische roman, de initiatieroman voor adolescenten, de historische roman en de holocaustliteratuur. Hoofdstuk 5 behandelt het ontstaan van het nieuw realisme in de jeugdliteratuur tijdens de jaren zeventig en tachtig van de twintigste eeuw. Aan de hand van de begrippen ideologiekritiek en *heile Kinderwelt* wordt duidelijk gemaakt waarom de naoorlogse kinderliteratuur behoefte had aan meer authenticiteit. Dit hoofdstuk mist opnieuw een scherpe historische verankering. Er worden weinig jeugdboeken uit de periode zelf aangehaald, waardoor de inleiding vrij vaag blijft. Welke auteurs uit Nederland en Vlaanderen het initiatief voor de vernieuwing namen of welke titels uit de Nederlandse jeugdliteratuur in de jaren zeventig en tachtig baanbrekend waren, komt de lezer niet te weten. De vergelijkende analyse tussen Dirk Bracke en Carry Slee mag er zijn, maar de auteurs houden hun oordeel over deze populaire jeugdschrijvers in beraad. De analyse van *Serge Samuel* (Willy Spillebeen) is dan weer erg overtuigend.

Over het algemeen blijven de auteurs zeer voorzichtig wat de keuze van titels betreft. Het zijn hoofdzakelijk gecanoniseerde werken die geciteerd en toegelicht worden. De voorkeur van de jonge lezer komt veel minder aan bod. Griezelloeken,

thrillers, succesreeksen als *Geronimo Stilton*, *Darren Shan* of de vele hedendaagse prinsessenreeksen voor meisjes vallen buiten het blikveld. Vooral de persoonlijke interesse van de auteurs bepaalt mee de agenda, wat meteen verklaart waarom dierenverhalen en traumaliteratuur een apart hoofdstuk krijgen en niet ondergebracht worden onder respectievelijk fantasieverhalen of historische romans.

Het handboek is geschreven voor een breed publiek. Moeilijke begrippen zoals chronotoop, intertekstualiteit, mime of de tegenstelling volksprookje//kunstsprookje worden in een heldere wikipediastijl verklaard. Bovendien wordt elk hoofdstuk afgesloten met een goede selectieve bibliografie voorzien van korte commentaren. Op andere momenten haalt parlando het van nauwkeurigheid. Wie weet straks nog dat er vroeger chips waren met de merknaam *Smiths* en wat doen chips in dit handboek over jeugdliteratuur? Wat moeten we ons precies voorstellen bij 'de meisjesboeken van mijn moeder'?

Twee auteurs weten meer dan een, maar een enkele keer kan dit dubbelauteurschap hen ook parten spelen. Zo wordt het begrip 'impliciete lezer' (Iser) soms wel en dan weer niet correct gebruikt. De informatie over deze term op pagina 27 klopt niet, de toepassing op pagina 124 is correct terwijl het schema op pagina 222 op zijn minst misleidend is. Ook de uitgever liet een steekje vallen. In de 'Verantwoording bij Illustraties' (p. 241) krijgen we alleen maar foute pagina's. Gelukkig maken de verzorgde cover en de mooie illustraties veel goed.

Samenvattend: een verfrissende momentopname door twee enthousiaste auteurs die de hedendaagse jeugdliteratuur terecht in de kijker plaatsen.

RITA GHESQUIERE
K.U.Leuven